

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДДІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

студентки 2 курсу, 9 м групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації
«Цивільне право і процес»

Фастівщук Альбіна Григорівна

Науковий керівник

к.ю.н., доц.

Пальчук Петро Миколайович

Гарант освітньої програми

д.ю.н.

Примак Володимир Дмитрович

Київ-2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	
1.1. Поняття та зміст правового статусу суддів	7
1.2. Права, обов'язки, повноваження та юридична відповідальність суддів	14
1.3. Правосуб'єктність як елемент правового статусу суддів	22
РОЗДІЛ 2. ПОВНОВАЖЕННЯ СУДДІ В ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ, АПЕЛЯЦІЙНІЙ ТА КАСАЦІЙНІЙ ІНСТАНЦІЯХ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	
2.1. Відвід (самовідвід) судді у цивільному процесі: підстави, порядок та наслідки	26
2.2. Повноваження судді під час розгляду справ в суді першої інстанції.....	37
2.3. Повноваження суддів в апеляційній та касаційній інстанціях у цивільному процесі.....	50
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Питання стосовно правового статусу суддів у цивільному процесі є актуальним на сьогоднішній день та потребує удосконалення на законодавчому рівні. Також воно є одним із ключових у судовій реформі України, що спонукає до більш повного та всебічного дослідження.

Слід підкреслити, що саме судді реалізують судову владу та здійснюють функцію правосуддя на основі законів держави Україна та міжнародно-правових договорів, які ратифіковані Верховною Радою України забезпечуючи та дотримуючись принципу верховенства права. Якість реалізації функції правосуддя залежить від таких факторів як: професійний рівень судді (суддів), тобто компетентність та відповідальність судді (суддів), все це впливає на надійність правового механізму реалізації покладених на суддів функцій та визначення місця та ролі судді (суддів) в судовій владі в державі Україна.

Хоча і мова йде про правовий статус судді у цивільному процесі, однак це не означає, що суддя втрачає статус громадянина України чи просто людини (особи). Набувши статус судді він відрізняється від пересічного громадянина лише тим, що набуває специфічних повноважень та компетенції. Однак також потрібно пам'ятати, що приймаючи те чи інше судове рішення при вирішенні справи, рішення приймається не від імені судді (суддів), а від імені держави Україна.

З цього випливає, що суддя (судді) при здійсненні судової влади наділяються відповідно до національного законодавства правами, обов'язками та повноваженнями, які їм необхідні для забезпечення гарантії в реалізації функції правосуддя та у захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Тобто народ певною мірою делегував судді (суддям) права, повноваження та обов'язки для вирішення судових справ, які повинні діяти з

дотриманням принципу законності та справедливості, а також інших принципів.

Підґрунтям для подальшого дослідження сутності поняття правового статусу суддів у цивільному процесі та проблематики слугують праці вчених-правників: І. С. Апалькова [19], О. М. Бабич [20], М. Б. Гарієвська [26], Штефан Гасс [31], С. В. Дяченко [33], І. В. Зозуля [39], Д. Д. Луспенік [45], А. В. Панчишин [55], С. В. Сенік [61], В. А. Січевлюк [62], В. В. Соколова [66], О. З. Хотинська-Нор [70], Т. А. Цувіна [72], А. О. Шевчук [73], М. М. Ясинок [76; 77] та інші.

Разом з тим проблеми у визначенні правового статусу суддів у цивільному процесі досліджені не до кінця, що також пояснює актуальність теми дослідження, оскільки праці даних вчених-правників були присвячені окремим питанням у визначенні правового статусу суддів у цивільному процесі, а не комплексному дослідженню. Цивільне процесуальне законодавство та законодавство в цілому з цього питання і їхня теоретична база залишаються недостатніми для комплексного та ефективного регулювання зазначених відносин і потребують подальшого вдосконалення.

На сьогоднішній день недостатньо монографічних досліджень щодо визначення правового статусу суддів у цивільному процесі. Тому існує потреба проаналізувати законодавство України щодо правового статусу суддів у цивільному процесі. Також необхідно розробити рекомендації і пропозиції щодо удосконалення національного законодавства стосовно правового статусу суддів у цивільному процесі.

Вищенаведене свідчить про актуальність і доцільність проведення дослідження за обраною темою.

Мета дослідження полягає у визначенні правового статусу суддів у цивільному процесі, а також пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Виходячи з мети дослідження потрібно виконати такі **завдання**:

- визначити поняття правового статусу суддів та його зміст;
- розглянути та визначити права, обов'язки, повноваження суддів та юридичну відповідальність суддів;
- розглянути та розкрити правосуб'єктність як елемент правового статусу суддів;
- визначити поняття відвід (самовідвід) судді у цивільному процесі: підстави, порядок та наслідки;
- визначити та дослідити повноваження судді під час розгляду справ в суді першої інстанції;
- розглянути та визначити повноваження суддів в апеляційній та касаційній інстанціях у цивільному процесі.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері цивільної процесуальної діяльності суддів.

Предметом дослідження є правовий статус суддів у цивільному процесі.

Методами дослідження стали діалектичний, формально-логічний, системно-функціональний методи та інші методи.

З допомогою діалектичного методу вдалося дослідити розвиток правового статусу суддів в історичному аспекті як в національному законодавстві, так і в іноземному.

Із застосуванням формально-логічного методу була опрацьована наукова література стосовно теми дослідження і аналізувалась судова практика, пов'язана з правовим статусом суддів у цивільному процесі.

Системно-функціональний метод надав можливість вивчити і дослідити внутрішню структуру судового органу в особі суддів, компетенцію, а також порядок прийняття ними рішень.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному дослідженні основних проблем правового статусу суддів у цивільному процесі, порівнянні нормативно – правових актів, що стосуються правового статусу суддів у цивільному процесі, виявленні недоліків, розбіжностей законодавства і

наведенні пропозицій щодо удосконалення національного законодавства стосовно правового статусу суддів у цивільному процесі.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Відвід (самовідвід) судді у цивільному процесі: підстави, порядок та наслідки», що опублікована у збірнику наукових статей студентів «Правове регулювання цивільних відносин»: зб.наук.ст. студ. / відп. ред. Н. А. Мазаракі. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. – С. 67-74.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх зміст у багатьох аспектах доповнює наукові знання та в можливості використання для більш повного та поглибленого дослідження стосовно правового статусу суддів у цивільному процесі та ролі у захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Зібраний матеріал і узагальнення можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць, при підготовці лекційних занять та спецкурсів у вищих навчальних закладах.

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою і предметом дослідження та авторським підходом до розгляду обраної теми. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, які включають в себе шість підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 68 сторінок, із яких основна частина роботи займає 59 сторінок. Список використаних джерел складається з 77 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Поняття та зміст правового статусу суддів

При здійсненні та реалізації функції правосуддя судді виконують певну особливу соціальну роль в суспільстві, а також вони наділяються державою Україна відповідно до національного законодавства специфічним професійним статусом. Оскільки судді виконують певну особливу роль в суспільстві ми вважаємо, що вони повинні бути взірцем для всіх осіб дотримуючись вимог закону і всіх принципів як при здійсненні правосуддя, так і тоді, коли не здійснюють правосуддя.

У своїй професійній діяльності суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права і присяги судді; не має права використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб та не повинен дозволяти цього іншим; суддя повинен уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу тощо [75, с.636].

Відповідно до національного законодавства таке поняття як «правовий статус судді» взагалі не існує, однак у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» міститься ст. 52, яка іменується «Статус судді», де зазначається, що суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України [1] та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судоустрою чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді [6].

Етимологічно слово «статус» тотожне поняттю «становище» («стан») та тлумачиться як становище громадян, державних і громадських органів, міжнародних організацій тощо [23, с.1387].

В юридичній енциклопедичній літературі терміном «суддя» позначається посадова особа, наділена у конституційному порядку повноваженнями здійснювати правосуддя та виконувати обов'язки на професійній основі в суді [74, с.626], посадова особа з числа громадян України, яка відповідно до Конституції України призначена чи обрана суддею і займає штатну суддівську посаду в одному з судів [57, с. 467].

Правовий статус судді є основним регулятором діяльності судової системи, без якого судова система в Україні не змогла б достойно існувати [73, с. 271].

Таким чином, при наявності чіткого розуміння статусу судді ми можемо визначити, яка роль та місце судді в судовій гілці влади.

Ми розділяємо та погоджуємось з думкою В.Л. Федоренком, який справедливо відзначає, що «...визначення поняття судді та його правового статусу різняться за своїм змістом і сутністю. Вони співвідносяться як «юридичне поняття» і «юридична категорія». Правовий статус судді включає поняття судді, але є більш складною та багатоаспектною юридичною категорією» [69, с. 63].

Набувши правового статусу судді для нього встановлюється міра можливої поведінки, свободи, яка є характерною лише для судді.

Слід сказати що така юридична категорія як «правовий статус» дуже стрімко розвивається. Як зазначає О. Ф. Скакун «до 60-х років ХХ ст. у вітчизняній юридичній науці правовий статус ототожнювався з правоздатністю. Мотивувалося це тим, що правовий статус і правоздатність виникають і припиняються у суб'єкта одночасно, що вони є в однаковій мірі невідчужуваними» [63, с.386]. Лише в наступний період, з розвитком юридичної думки, у 70-80-х роках ХХ століття, категорія правового статусу

отримала досить широку розробку, сформувалася як проблема і як одне із ключових понять правознавства зафіксована в законодавстві. На сьогоднішній день питання правового статусу особистості є важливим самостійним науковим напрямком у загальній теорії держави і права, а також у галузевих юридичних дисциплінах [54, с. 247].

Таким чином ми погоджуємось з тим, що поняття правовий статус є нетотожним поняттю «правоздатність», а також є самостійним та ширшим від вказаного поняття, та містить в собі такі елементи як правоздатність, дієздатність, деліктоздатність та інші.

Існують різні наукові погляди (думки) стосовно змісту категорії «правовий статус» серед яких:

- О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко обумовлює становище суб'єкта у взаємовідносинах із суспільством та державою, відображає особливості суб'єкта та його реальне положення в системі суспільних відносин, забезпечує системність прав, свобод та обов'язків [38];

- О. Ф. Скакун визначає можливості та реальне становище будь-якої особи (приватного чи публічного права) під час виконання нею або своїх завдань, або вчинення діяльності, спрямованої на задоволення власних інтересів [64];

- Г. М. Глибіна якісна характеристика суб'єкта, яка свідчить про наявність у його носія певних можливостей, прав, привілеїв та обов'язків залежно від сфери діяльності суб'єкта та від того, якими нормами визначається його положення в певній ієрархічній системі [28, с. 39];

- А. В. Панчишин правовий статус – це багатоаспектна, комплексна, універсальна категорія, що має чітку стабільну структуру та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також шляхом визначення прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, визначає місце суб'єкта в системі правовідносин [55, с.95];

- Є.О. Гіда та Є.В. Білозьорова втілення місця особи в ієрархії державно-владних інституцій, яке є визначальним для формування принципів її [особи публічного права] діяльності [27].

Таким чином, проаналізувавши вищезгадані наукові погляди ми приходимо до розуміння, що дана категорія визначає місце даного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин в судовій гілці влади, а набуття правового статусу суддів окреслює їх права, обов'язки, гарантії, принципи порядку притягнення до юридичної відповідальності, тобто специфічні особливості даного статусу, які закріплені юридично в національному законодавстві. Також можна виокремити ознаки правового статусу судді такі як:

- універсальність, оскільки це характерно лише для категорії суб'єктів цивільних правовідносин, які виконують та реалізують функцію правосуддя, а саме суддів при вирішенні правових конфліктів;

- наявність прав та обов'язків, без яких неможливо реалізувати правосуддя, які відповідають статусу суб'єкта для здійснення цієї діяльності, якою він буде займатися, у нашому випадку- для здійснення правосуддя;

- юридичне закріплення в національному законодавстві, що стосується правового статусу суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, що здійснює правосуддя (наприклад, Закон України «Про судоустрій та статус суддів»[6]);

- місце та роль даного суб'єкта в судовій гілці влади та в системі суспільних правовідносин;

- неможливість передавання чи делегування даного статусу іншим суб'єктам (особам).

Зазвичай під правовим статусом суддів розуміють порядок набуття статусу, сукупність їх прав та обов'язків, вимоги, що ставляться до суддів, правові гарантії, які дозволяють суддям здійснювати свої повноваження згідно

з законом, порядок притягнення суддів до юридичної відповідальності та звільнення з посади [52, с. 254].

Також слід пам'ятати про те що, набуття правового статусу судді не виключає правового статусу особи, яка набула статусу носія судової влади, тобто є взаємозалежними один від одного.

Л. Москвич зауважує, що при характеристиці правового статусу судді мова повинна йти не про правовий статус суддівської посади, а про правовий статус людини, яка обіймає посаду носія судової влади [51, с. 7].

На думку А. Тіганова правовий статус суддів слід розглядати у двох значеннях: 1) вузькому; 2) широкому.

У вузькому значенні під правовим статусом судді слід розуміти правове становище посадової особи судової влади, що здійснює правосуддя, яке визначається впорядкованою сукупністю спеціальних прав, обов'язків і юридичною відповідальністю цієї особи, що настає за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків.

У широкому значенні – правовий статус суддів слід характеризувати також компетенцією, гарантіями реалізації прав і обов'язків, порядком наділення кандидатів суддівськими повноваженнями, вимогами до кандидатів на посади суддів, процедурою зупинення та припинення повноважень [60, с.102].

Тож враховуючи все вище згадане можна дійти висновку, що правовий статус судді передбачає сукупність прав, обов'язків, якими наділяється суддя для здійснення та реалізації функції правосуддя, а також гарантії щодо їх незалежності та недоторканості при здійсненні судової влади та порядок притягнення до юридичної відповідальності у разі невиконання покладених на них обов'язків які встановлені правовими нормами що підтверджують правовий статус судді та визначають його роль та місце в системі судової гілки влади. На суддів покладено обов'язок щодо здійснення та реалізації функції правосуддя. Основним обов'язком суддів – це вирішення правових конфліктів, що виникають в суспільстві, а також у державі Україна, однак слід підкреслити,

що судді є залежними від виконавчої гілки влади. Роль судді в суспільстві – це реалізація функції правосуддя як носія судової гілки влади.

Після того як ми розкрили питання стосовно поняття правового статусу суддів ми можемо перейти до змісту правового статусу суддів.

З доктринального розуміння статусу суддів І. Марочкін стверджує, що статус судді ґрунтується на таких елементах: службові права суді, службові обов'язки судді, правосуб'єктність, повноваження і відповідальність [46, с.19].

Особливий підхід до виявлення структурних елементів правового статусу суддів демонструє Л. Москвич, віднісши до складових «правового становища» наступні елементи: а) загальні (конституційні) права, свободи й обов'язки людини і громадянина; б) правовий статус судді України; в) певні обмеження і гарантії забезпечення правового статусу судді; г) юридичну відповідальність [67, с.498].

Хоча, на погляд Кравчука, права та обов'язки суддів, їх гарантії та відповідальність варто відносити до елементів правового статусу суддів. Якщо ж розмежовувати поняття «правове становище суддів» і «правовий статус суддів», то неминучою є ситуація, коли одні й ті ж складові елементи будуть відноситись відразу до обох категорій (наприклад, права та обов'язки суддів, відповідальність суддів тощо) [44, с.194].

До структури поняття «правовий статус» автор Л. Москвич пропонує включати лише ті елементи, які є обов'язковими для всіх груп носіїв судової влади і рівною мірою наявні в будь-який момент володіння статусом [67, с. 498].

Суб'єктивні права і юридичні обов'язки входять до складу правового статусу судді, всі інші елементи, такі як громадянство, відповідальність, норми, законні інтереси, принципи, компетенція, В. С. Декаленко визначає як супутні елементи правового статусу [32, с.139].

На думку І. В. Петренко, під гарантіями діяльності судів слід розуміти визначену в положеннях нормативно-правових актів, що встановлюють правові

засади функціонування даних органів державної влади, систему заходів та умов, направлених на неприпустимість незаконного втручання в їхню діяльність і в діяльність їхніх посадових осіб – суддів. Серед основних гарантій діяльності судів слід назвати наступні: законність; рівність; незалежність; неупередженість; незмінюваність суддів; незмінюваність складу суду; позапартійність; недоторканість; функціонування автоматизованої системи документообігу суду; державний захист, зазначені гарантії не є вичерпними [56, с.308].

Як справедливо зазначає В. С. Єгорова, під гарантіями діяльності суддів слід розуміти сукупність загальних та спеціальних способів і засобів реалізації прав та обов'язків суддів [34, с.1]. Ми вважаємо, що дані гарантії є своєрідними інструментами (механізмами), що сприяють та в певній мірі допомагають суддям реалізувати права та виконати обов'язки.

Ще одним елементом правового статусу судді суду загальної юрисдикції виступають функції. Під функціями суддів у судах загальної юрисдикції слід розуміти основні напрямки, види та форми їхньої діяльності щодо здійснення судочинства [69, с.69]. Судді в Україні здійснюють та реалізують функцію правосуддя відповідно до чинного національного законодавства у формі цивільного, господарського, конституційного, адміністративного та кримінального судочинства.

Умовно ми можемо виокремити два види функцій, які здійснюють судді:

- основну, яка полягає у здійсненні правосуддя (вирішення та розгляд справ виходячи із виду судочинства);
- другорядну, яка не пов'язана з правосуддям, вона може мати або представницький характер або організаційний та інші.

Одним із елементів правового статусу суддів є їх юридична відповідальність, як вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає в застосуванні до суддів, які порушили вимоги законодавства та присягу, передбачених законом санкцій, що забезпечуються в примусовому порядку

державою. На суддів поширюється спеціальна дисциплінарна відповідальність, зумовлена їхнім професійним правовим статусом. Важливою складовою правового статусу суддів є гарантії їх діяльності, що врешті й визначають реальний правовий статус судді [43, с.106].

Варто зазначити, що судді можуть нести не лише дисциплінарну відповідальність а й інші види юридичної відповідальності в тому числі й цивільно-правову, кримінальну та адміністративну.

Підсумовуючи все вищесказане маємо вказати, що зміст правового статусу суддів складається з наступних елементів як правосуб'єктність (правоздатність, дієздатність та деліктоздатність), права, обов'язки, юридична відповідальність, гарантії, а також функції, наявність яких є забезпеченням здійснення незалежного, справедливого та неупередженого розгляду справи при здійсненні правосуддя.

1.2. Права, обов'язки, повноваження та юридична відповідальність суддів

Професійні судді України користуються всіма правами і обов'язками та основними свободами людини і громадянина, за винятком встановлених національним законодавством повноважень і обмежень, обумовлених особливостями статусу даної професійної групи [34, с. 1].

З цього випливає, що судді як і всі громадяни України не звільнені від виконання конституційних обов'язків: сплата податків і зборів; військовий обов'язок - Захист Вітчизни та інші. Однак із набуттям правового статусу суддів на них покладаються й інші обов'язки за допомогою, яких вони здійснюють правосуддя та наділяються іншими правами. Але враховуючи їхню професійну діяльність суддів то на них розповсюджуються обмеження конституційних прав та свобод, наприклад, свобода вибору виду додаткової трудової діяльності, що має на меті отримання прибутку (крім викладацької,

наукової або творчої); належати та брати участь у політичній партії та професійній спілці та інші.

Ми вважаємо такі обмеження встановлені для того, щоб запобігти використанню суддею свого посадового становища у своїх власних інтересах, а також інтересах інших суб'єктів, оскільки це суперечить принципу верховенства права, законності, справедливості, рівності та інших принципів, а також впливає на репутацію судової гілки влади, що здійснює правосуддя. Дані обмеження є гарантією неупередженості та незалежності суддів при здійсненні правосуддя.

Без суду, наділеного широкими юрисдикційними повноваженнями, неможливе виникнення та існування процесуальних правовідносин, тому суд, безперечно, є основним та обов'язковим суб'єктом усіх цивільних процесуальних правовідносин [22, с.128].

Суд є обов'язковим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин. Отже специфіка його діяльності, призначення та правового статусу є підставою для віднесення його до окремої групи суб'єктів. Особливою властивістю цього суб'єкта є те, що він повинен бути безстороннім та об'єктивним [71, с. 80].

Ми погоджуємось з думкою Кравчука В.М., що обіймаючи посаду судді, особа, відповідно до набутого правового статусу, наділяється правами та обов'язками, які є запорукою успішної реалізації функцій, що покладаються на суддів. Вони виникають від часу набуття особою статусу судді й припиняються з припиненням цього статусу [43, с.105].

В юридичній літературі окремі автори виділяють службові права судді, які є суб'єктивними правами, оскільки належать конкретному суб'єкту – судді, і вказують на певні правові можливості його поведінки, встановлені законодавством, що регулює статус носія судової влади [50, с.24]. Однак ми не розділяємо цієї думки, оскільки судді не є державними службовцями. Так серед переліку органів, посад, які відносяться до державних службовців у відповідності до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про державну службу» [7] суддів

немає. Ми вважаємо за доцільно іменувати відповідні права не службовими, а посадовими, оскільки це пов'язано з посадою, а саме – посади судді або статусні, оскільки пов'язано з набуттям особливого статусу – статусу судді, те ж саме відноситься і до їхніх обов'язків.

Таким чином, під посадовими правами судді мається на увазі міра можливої (допустимої) поведінки особи, яка набула статусу судді як носія судової гілки влади. Наявність посадових прав судді у особи пов'язано з настанням юридичного факту – призначенням відповідної особи на посаду судді. Посадовим (статусним) правам суддів притаманні такі характерні риси:

- конкретизація носія (суб'єкта) даних прав – судді;
- базуються на нормах позитивного права – Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та інші;
- міра можливої поведінки, яка забезпечена державою та законом (правом), яка спрямована на досягнення якогось певного соціального блага;
- момент виникнення пов'язаний з настанням юридичного факту, а саме з призначенням (обранням) на посаду судді;
- мета і обсяг посадових прав визначаються специфікою правового статусу суддів як носіїв судової гілки влади в державі;
- використовуються в переважній більшості випадків в особистих інтересах суддів;
- забезпечуються загальними і спеціальними гарантіями;
- захищаються у встановленому законом порядку.

За метою посадові (статусні) права можуть поділятися на права:

- забезпечуючі стосовно особливого (специфічного) правового статусу суддів та їхнього юридичного захисту
- сприяючі, які пов'язані з безпосереднім (прямим) виконанням їхніх посадових обов'язків;
- допомагаючі, тобто ті, які надають суддям можливість реалізувати їхні конституційні права та свободи.

Посадові (статусні) обов'язки – це вид та міра обов'язкової (необхідної) поведінки суб'єкта, який є носієм судової гілки влади, які в свою чергу є законодавчо визначеними та сприяють забезпеченню реалізації інтересів суб'єктів, які виникаються між суддями та суб'єктами, з якими він вступає в правовідносини при виконанні (здійсненні) функції правосуддя. Також слід підкреслити, що у разі невиконання або неналежного виконання своїх посадових (статусних) обов'язків суддя несе юридичну відповідальність в переважній більшості випадків дисциплінарна відповідальність, яка значним чином впливає на їхній правовий статус, оскільки це може призвести навіть і до втрати відповідного правового статусу – статусу судді.

Права та обов'язки суддів у своїй сукупності утворюють таку категорію, як повноваження суддів, тобто сукупність нормативно визначених прав та обов'язків суддів, що встановлюються для здійснення покладених на них функцій. Як влучно зазначено в літературі повноваження суддів у судах можна класифікувати на:

- предметні, які в свою чергу розрізняються за об'єктами здійснення правосуддя – повноваження суддів у здійсненні цивільного судочинства, повноваження суддів у здійсненні господарського судочинства, повноваження суддів у здійсненні адміністративного судочинства, повноваження суддів у здійсненні кримінального судочинства.

- функціональні, які передбачають можливість застосування широкого кола процесуальних дій та організаційних заходів, спрямованих на реалізацію предметних повноважень суддів [69, с.68].

На наш погляд, повноваження – це сукупність прав та обов'язків суддів, які є юридично закріпленими та без яких неможливо здійснити правосуддя. У теорії права під поняттям «повноваження» розуміють вид та міру владного впливу посадової особи на зацікавленого учасника правовідносин з метою задоволення його законного інтересу, досягнення певного соціально корисного

результату. Доречним видається думка Л. М. Москвич, що повноваженням судді притаманні такі характерні ознаки:

- 1) вони реалізуються одноособово суддею (або колегіально у передбачених законом випадках);
- 2) поширюються на осіб, не пов'язаних із суддею службовими відносинами, тобто мають публічний характер;
- 3) реалізуються шляхом винесення акта судової влади, що має обов'язковий характер для тих, кому він адресований
- 4) держава забезпечує контроль за виконанням рішень судді;
- 5) мають юрисдикційний характер [50, с.67].

Слід зазначити, що відповідні повноваження існують лише в межах процесуальних правовідносин при здійсненні основної функції правосуддя, яка покладена на суддів. Повноваження суддів визначені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. ст. 23, 28, 33, 38) [6].

Однією із складових правового статусу суддів є юридична відповідальність. Юридична відповідальність суддів – це використання своїх прав, виконання своїх обов'язків по здійсненню правосуддя, покладених на них законом, а також можливість застосування до них додаткового обтяження у разі професійної помилки або помилки в судовому процесі. Також юридична відповідальність це можливість судді звітувати перед самим собою та вищим законом за здійснені неправомірні дії [30, с.78].

Відповідно до частини першої статті 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову [1]. А також відповідно до частини першої статті 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом[1]. Також слід сказати, що у відповідності до статті 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюють виключно суди [1].

Суддя повинен неухильно виконувати норми права. Правильне і точне застосування чинного закону вирішує багато моральних проблем, оскільки

закони, крім правових закріплюють і моральні вимоги суспільства. Таким чином, розглянуті актуальні питання притягнення суддів до юридичної відповідальності додатково підкреслюють необхідність подальшого наукового дослідження цієї сфери відносин, насамперед з урахуванням того, що особливий порядок притягнення судді до будь-якого виду відповідальності є реальним процедурним механізмом і способом забезпечення незалежності суддів у процесі ефективного виконання функцій із здійснення правосуддя [21, с.416].

Особливістю юридичної відповідальності суддів є те, що така відповідальність має винятково негативний (ретроспективний) характер для порушника, що пояснюється низьким рівнем самосвідомості суддів і невисоким рівнем сумлінного виконання своїх професійних обов'язків. Не можна стверджувати про існування процесуальної відповідальності як одного із самостійних видів юридичної відповідальності суддів, оскільки результати процесуальної діяльності судді щодо вирішення ним справ є винятково проявом правової позиції судді, його власного переконання [48, с.183].

Встановлено, що суть юридичної відповідальності суддів націлена на:

- 1) сприяння законності і об'єктивності судового процесу та прийняття на цій основі судового рішення відповідно до законодавчих норм;
- 2) створення цілісної правової свідомості у суддів суддівського корпусу;
- 3) недопущення правопорушень, які вчиняються та можуть бути вчинені суддями;
- 4) забезпечення високого рівня незалежності суддів;
- 5) посилення авторитетності суду та підвищення рівня громадян до суду;
- 6) люстрацію суддівського корпусу в рамках визначених законодавством положень, згідно якої склад суддівського корпусу буде наповнений тільки справедливими та відданими своїй справі суддями [65, с. 5010].

Таким чином, судді повинні розуміти, що вирішуючи ту чи іншу справу вони повинні керуватися та не нехтувати не тільки принципами визначеними

Конституцією України [1], Цивільним процесуальним кодексом України [5], а й Бангалорськими принципами [4] та іншими нормативно-правовими актами. Тобто особа, яка наділяється статусом судді повинна розуміти та усвідомлювати значення кожного принципу та у разі чого бути спроможною нести юридичну відповідальність, якщо знехтує хоча б одним принципом, як наслідок винесення незаконного судового рішення суддею.

Однак ми можемо побачити, що суддя виносячи судові рішення по тій чи іншій справі вийшовши за межі своїх повноважень виносить судові рішення з порушенням норм як матеріального так і процесуального права, що в свою чергу підриває довіру та авторитет правосуддя в очах людей.

Прикладом порушення суддею норм процесуального права може слугувати рішення у справі № 654/1528/17 від 16.06.2017 року Голопристанського районного суду Херсонської області [17], яке в подальшому потягнуло за собою надсилання скарги на дії судді Голопристанського районного суду Херсонської області до Вищої ради правосуддя, яку в подальшому розглянула Перша Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя. Після перевірки відомостей які містилися в скарзі було винесено рішенням про притягнення до дисциплінарної відповідальності та застосування до судді дисциплінарного стягнення у виді подання про звільнення її з посади. Як наслідок суддя не погодившись з винесеним судовим рішенням оскаржила його до Вищої ради правосуддя однак це не допомогло і як результат дане рішення було залишено без змін. Після чого її було звільнено з займаної посади – судді Голопристанського районного суду Херсонської області. Не змирившись з даним рішенням Вищої ради правосуддя вона звернулася зі скаргою до Великої палати Верховного Суду в якій просила скасувати рішення Вищої ради правосуддя.

Як результат, Велика палата Верховного Суду погодилася з наведеними висновками дисциплінарного органу та вказала на те, що суддя максимально швидко і всупереч вимогам закону задовольнила позовні вимоги у

згаданій справі про розірвання шлюбу, порушивши права та інтереси третьої особи, що унеможливило виконання судового рішення в іншій справі. За таких обставин Велика Палата Верховного Суду визнала обґрунтованими висновки Вищої ради правосуддя та її Першої Дисциплінарної палати про наявність у діях судді складу дисциплінарних проступків, передбачених підпунктом «а» п. 1 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (умисне істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків) та п. 3 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (допущення суддею поведінки, що підриває авторитет правосуддя) [25].

Отже, результатом винесення судових рішень з порушенням та недотриманням норм матеріального та процесуального права в подальшому тягне за собою як наслідок апеляційне, касаційне оскарження судового рішення (рішень), що призводить до порушення права людини на справедливий суд у відповідності до ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2] та порушення конституційних прав і свобод людини відповідно до ст. 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом [1]. Також слід сказати, що у відповідності до ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюють виключно суди [1].

З цього випливає, що після винесення судового рішення стосовно тієї чи іншої особи у справі з недотриманням та порушенням норм як матеріального так і норм процесуального права народ втрачає довіру до правосуддя, яке здійснює суддя (судді). То чи можна говорити після таких судових рішень (незаконних), що суди в особі суддів захищають наші права, та чи буде особа в майбутньому звертатися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. Однак ми не втрачаємо надії, що попри всі недоліки судової системи переважна більшість суддів, які здійснюють правосуддя дотримуються букви закону, тому не варто узагальнювати

негативний набутий досвід стосовно незаконних дій при здійсненні правосуддя деякими суддями робити висновок про всіх суддів.

Враховуючи вищенаведене слід прийти до висновку, що права суддів відносяться до посадових прав або статусних прав, оскільки в першому випадку вони йдуть з прив'язкою до займаної посади особи, яка є носієм судової влади, а в другому випадку пов'язано з набуттям спеціального правового статусу судді, аналогічна ситуація з обов'язками суддів. Також під повноваженнями слід мати на увазі сукупність прав та обов'язків суддів, які встановлені та визначені національним законодавством. Варто зазначити, що набуття правового статусу судді не звільняє суддів від юридичної відповідальності, адже вони можуть нести не тільки дисциплінарну відповідальність, а й інші види юридичної відповідальності.

1.3. Правосуб'єктність як елемент правового статусу суддів

Наявність правосуб'єктності суддів має важливе значення для володіння набутого правового статусу суддів тому ми вважаємо дане питання є актуальним та потребує дослідження. Слід сказати, що правосуб'єктність суду носить своєрідний характер тому для розкриття даного питання потрібно дати відповідь: розглядати правосуб'єктність суду в контексті суду як юридичної особи чи судді фізичної особи?

Судді є своєрідним уособленням суду, які здійснюють правосуддя та діють від імені суду, а виносять судові рішення від імені держави, на якого покладено виконання основного завдання цивільного судочинства відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦПК України, а саме справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [5]. Слід сказати, що суд є

органом державної влади, натомість суддя є перш за все фізичною особою та громадянином України.

В основі визначення природи правосуб'єктності фізичної особи науковці зазначають, що в ньому лежить два критерії:

- вікова характеристика (певний вік);
- зрілість психіки, відсутність психологічних дефектів.

Виходячи з цього ми можемо прийти до висновку, що правосуб'єктність є незмінним станом особи, яка в свою чергу є свідченням правової здатності даної особи являтися носієм прав та обов'язків. Однак слід зазначити, що зміст правосуб'єктності у кожної особи може відрізнятися, але правосуб'єктність у всіх буде така ж сама.

Дослідники теорії права пропонують включати до обсягу правосуб'єктності «обумовлені нормами права правові якості суб'єкта:

- мати права та обов'язки, а у випадках, визначених законом, повноваження;
- здійснювати та/або реалізовувати (набувати, виконувати) права, обов'язки або повноваження;
- нести юридичну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків» [42, с. 17].

Традиційно поняття «правосуб'єктність» в юридичній літературі розглядається через єдність таких елементів як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Дані елементи наявні у всіх суб'єктів цивільних процесуальних відносин, однак визначається у відповідності до закону по-різному. Правосуб'єктність суддів визначається Конституцією України [1], Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [6] та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до загальної теорії права суб'єкти права реалізують свої права й обов'язки завдяки наявності у них правосуб'єктності, яка є можливістю і здатністю особи бути суб'єктом правовідносин з усіма правовими наслідками.

Правосуб'єктність разом із нормою права та юридичним фактом є передумовою виникнення правовідносин [37, с. 340].

Правоздатність — це здатність особи бути носієм прав та обов'язків, тобто мати права та виконувати обов'язки, однак говорячи про правоздатність суддів то тут потрібно говорити саме про спеціальну правоздатність. Оскільки для набуття спеціального статусу – статусу судді особа повинна відповідати вимогам, що нормативно закріплені законодавцем. Так наприклад відповідно до ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросесним та володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови [6].

Таким чином, можна визначити такі вимоги: громадянство України (тобто правовий зв'язок особи з державою Україна, що визначає їхні права та обов'язки); вік, який має обмеження – не менше 30, але не більше 65, наявність вищої юридичної освіти; стаж професійної діяльності у сфері права – щонайменше 5 років (тобто особа, яка має намір набути статусу судді повинна розуміти право його завдання, оскільки від того як вона розуміє завдання права та від її правосвідомості та юридичної культури, а також юридичної підготовки буде в майбутньому від винесеного нею рішення залежати доля та життя якоїсь людини; компетентність в нашому розумінні є певною категорією яка характеризує особу яка є носієм судової гілки влади, має знання в праві та може їх застосовувати та використовувати свої знання, навички та уміння, здібності на практиці при вирішенні тієї чи іншої справи; добросесність; володіння українською мовою відповідно до рівня визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови. Варто зазначити, що законодавцем встановлено такий вид правосуб'єктності як спеціальна правосуб'єктність суддів, а не

відповідність суддів даним вимогам несуть за собою як наслідок позбавлення особи, яка є носієм судової влади правового статусу судді.

Ми погоджуємось з твердженням науковців що, правосуб'єктність судді — це цілком реальне правове явище, що має самостійний зміст. Воно обумовлено специфікою правового статусу носія судової влади і виражається у визнаній державою за допомогою правових норм відповідності особистості вимогам професійної суддівської діяльності [50, с.81].

Спеціальна правоздатність — здатність суб'єкта мати права та обов'язки, що пов'язана з особливими знаннями, уміннями, навиками, якими повинен володіти суб'єкт права (президент, суддя, водій громадського транспорту тощо) [65, с. 199].

Дієздатність — це здатність суб'єкта самостійно усвідомлюючи свої дії (бездіяльність) здійснити реалізацію своїх прав та обов'язків. Деліктоздатність — це здатність суб'єкта нести відповідальність за вчинене правопорушення (невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків тощо).

Отже, правосуб'єктність судді відноситься до спеціального виду правосуб'єктності, складається з правоздатності (спеціальної), дієздатності та деліктоздатності. Без наявності у особи, що має намір стати носієм судової гілки влади в державі правосуб'єктності неможливо володіти правовим статусом судді. Правосуб'єктність визначає чи відповідає дана особа посадці судді, оскільки від цього залежить вирішення поставлених перед суддею завдань, що в подальшому може вплинути на професійний авторитет та авторитет судової влади.

РОЗДІЛ 2

ПОВНОВАЖЕННЯ СУДДІ В ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ, АПЕЛЯЦІЙНІЙ ТА КАСАЦІЙНІЙ ІНСТАНЦІЯХ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Відвід (самовідвід) судді у цивільному процесі: підстави, порядок та наслідки

Питання з приводу відводу (самовідводу) судді у цивільному процесі є досить актуальним на сьогоднішній день та мають бути належним чином врегульовані в чинному законодавстві. Відповідні положення національного законодавства (Конституція України [1], Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) [5], Закон України «Про судоустрій та статус суддів» [6] та інші закони) та міжнародні нормативно-правові договори, які ратифіковані Верховною Радою України (Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод [2], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [3] та іншими) – всі вони пронизані принципом законності та верховенства права. Також ними гарантується право на справедливий розгляд справи, що в свою чергу дає певну надію кожній особі, яка звернулася до суду стосовно своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Заявити відвід судді у цивільному процесі перш за все є правом, тобто ґрунтується на принципі диспозитивності натомість заявити про самовідвід є обов'язком судді, що в свою чергу ґрунтується на принципі законності. Суддям волею держави довірено правосуддя, що реалізується у відповідності до принципу верховенства права, тобто вони повинні бути об'єктивними, неупередженими, щоб в подальшому судові рішення винесене суддею не було визнано незаконним.

Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди [1]. Так, основними суб'єктами цивільно-процесуальних відносин, які здійснюють правосуддя у цивільних справах є:

- суддя місцевого загального суду;
- судді апеляційних судів;
- судді касаційних судів яким є Верховний Суд.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [5].

Згідно ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на справедливий розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом встановленим законом [2].

У відповідності до ст. 126 Конституції України незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України [1].

Згідно ст. 5 чинного Кодексу суддівської етики, незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою дії принципу верховенства права та невід'ємною складовою справедливого суду. Ст. 6 Кодексу суддівської етики, суддя повинен виконувати свої професійні обов'язки незалежно, виходячи виключно з фактів, установлених на підставі власної оцінки доказів, розуміння закону, верховенства права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді, не зважаючи на будь-які зовнішні впливи, стимули, загрози, втручання або публічну критику [8].

Незалежність суду – це обов'язкова вимога правової держави, без забезпечення цього принципу судовий розгляд перетворюється у фарс, а судова влада – на маріонетку в руках зацікавлених осіб. Існує позиція, згідно з якою у конструкції права на суд незалежність суду має першорядне значення, оскільки

в усіх національних законодавствах це положення формується як принципи судоустрою та судових проваджень [72, с.102].

На думку Штефана Гасса, «незалежність суду означає, що окремі судді та незалежність судової влади як інституту є вільними від впливу і втручання з боку інших гілок влади, так само як і від впливу приватних та політичних інтересів» [31, с. 25].

Виникає питання чи є спосіб, який міг би гарантувати учасникам судового процесу справедливий та неупереджений розгляд цивільної справи? Дійсно у ЦПК України наявний спосіб, що є своєрідною гарантією справедливого та неупередженого розгляду цивільної справи такий як заява про відвід (самовідвід) судді, однак законодавець не дав визначення поняття «відвід судді» та «самовідвід судді». Натомість в юридичній доктрині закріплено, що відвід - це усунення (відсторонення) судді, яке може здійснюватися як самостійно суддею, так і за волевиявленням сторін, які беруть участь у справі, від розгляду конкретної справи відповідно до наявних підстав, які визначені законом» [20, с. 293].

Визначення поняття самовідводу дають учені. Наприклад, Д.Д. Луспеник, зазначає, що самовідвід – це обов’язок суду, а заява про відвід – це право осіб, які беруть участь у справі [45, с. 78]. Заслуговує на увагу слушна думка М.М. Ясинок. Вона вважає, що самовідводи – це не шлях для ухилення суддів від розгляду скандальних чи складних справ, це одне із цивілізованих рішень, які допомагають уникнути протиріч між заінтересованістю окремих осіб суду та законним правом людини [76, с. 50].

Отже, відвід (самовідвід) судді заявляється (застосовується) у цивільному процесі з метою гарантування захисту конституційних прав людини і громадянина та щоб бути переконаними у справедливому розгляді цивільного процесу, що суддя вирішуючи ту чи іншу цивільну справу буде при цьому об’єктивним та неупередженим. Особа, заявляючи відвід судді у цивільному процесі перш за все реалізує своє право, яке ґрунтується на принципі

диспозитивності, натомість заявляючи про самовідвід суддя виконує обов'язок, виходячи з принципу законності у випадку, якщо суддя не виконає обов'язок щодо заявлення самовідводу в подальшому для нього можуть настати негативні правові наслідки.

Так, наприклад порушення правил щодо відводу (самовідводу) відповідно до ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» є підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності [6].

Підстави відповідно до яких суддя не може розглядати справу та підлягає відводу (самовідводу) зазначені в ст. 36 ЦПК України. Умовно підстави можна поділити на такі групи:

- об'єктивні (він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі (п. 2 ч. 1 ст. 36 ЦПК України); було порушено порядок визначення судді для розгляду справи (п. 4 ч. 1 ст. 36 ЦПК України);

- суб'єктивні (він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу (п. 1 ч. 1 ст. 36 ЦПК України);

- він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи (п. 3 ч. 1 ст. 36 ЦПК України).

Заінтересованість у справі може мати юридичний і побутовий характер. Юридична заінтересованість полягає у тому, якщо від результатів вирішення спору у судді виникнуть, зміняться або припиняться права чи обов'язки, а побутова або ж як її називають ще — фактична заінтересованість — якщо

рішення суду може мати вплив на особисті стосунки судді з оточуючими (наприклад, залежність від однієї із сторін) [61, с. 369-370].

- інші обставини, що викликають сумнів в неупередженості або об'єктивності судді (п. 5 ч. 1 ст. 36 ЦПК України) [5].

Слід погодитись з С. В. Дяченко та О. М. Яворською стосовно п. 5 ч. 1 ст. 36 ЦПК України (інші обставини), які зазначили, що кожний учасник судового процесу може тлумачити по-своєму і на свою користь, наприклад з метою затягування процесу розгляду справи у суді, позаяк на спростування чи відмову так званих «абсурдних» відводів також відводиться певний проміжок часу. Інша справа, коли відвід судді є законним і підтверджується фактами. У такому разі суддя, якому заявлено відвід, повинен був заявити про самовідвід з моменту, коли він прямо чи опосередковано став зацікавленим у вирішенні справи на користь конкретної сторони, аби не порушувати закон і принцип поваги до честі та гідності учасників процесу, яким закріплена одночасно і їх рівність перед законом і судом (наприклад, позивач є хорошим знайомим судді, а суддя, знаючи це, не заявляє про самовідвід, оскільки зацікавлений у задоволенні позовних вимог позивача. Відповідно, ні про яку рівність учасників судового процесу у такому разі не йдеться [33, с. 56-57].

Даний перелік підстав не є вичерпним, оскільки наше життя непередбачуване та можуть трапитись ситуації, які об'єктивно від нас не залежать та, які ми не можемо передбачити.

У відповідності до ст. 37 ЦПК України суддя також підлягає відводу (самовідводу) за таких обставин, якщо:

- 1) брав участь у вирішенні справи в суді першої інстанції;
- 2) брав участь у врегулюванні спору у справі за участю судді;
- 3) брав участь у вирішенні справи в суді апеляційної інстанції;
- 4) брав участь у перегляді справи в суді касаційної інстанції;
- 5) брав участь у вирішенні справи, рішення в якій було в подальшому скасовано судом вищої інстанції;

б) брав участь у вирішенні справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій [5].

Таким чином, за наявності підстав визначених ст. 36 ЦПК України та обставин зазначених ст. 37 ЦПК України суддя має обов'язок щодо самовідводу.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини при оцінці безсторонності судді (суддів) слід розмежовувати суб'єктивний та об'єктивний аспект. Так у справі Гаусшильдт проти Королівства Данії [10], Мироненко і Мартенко проти України [11] зазначається, що наявність безсторонності, для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, має визначатися за допомогою суб'єктивного та об'єктивного критеріїв. Щодо суб'єктивної складової даного поняття, то у справі Гаусшильдт проти Королівства Данії вказано, що потрібні докази фактичної наявності упередженості судді для відсторонення його від справи. Причому суддя вважається безстороннім, якщо тільки не з'являються докази протилежного [10].

Таким чином, існує презумпція неупередженості судді, а якщо з'являються сумніви щодо цього, то для його відводу в ході об'єктивної перевірки має бути встановлена наявність певної особистої заінтересованості судді, певних його прихильностей, уподобань стосовно однієї зі сторін у справі.

У відповідності до практики Європейського суду з прав людини, у кожній окремій справі слід визначити, чи мають стосунки, що розглядаються, таку природу та ступінь, що свідчать про те, що суд не є безстороннім (рішення у справі Мироненко і Мартенко проти України). Щодо суб'єктивної складової даного поняття, то у справі «Гаусшильдт проти Королівства Данії» зазначається, що Європейському суду з прав людини не потрібні докази фактичної наявності упередженості судді для відсторонення його від справи. Суддя вважається безстороннім, якщо тільки не з'являються докази протилежного.

Отже, існує презумпція неупередженості судді, але якщо з'являються сумніви щодо цього, то для його відводу достатньо заяви сторони про сумнів в об'єктивному розгляді справи.

Уперше Європейський суд з прав людини розмежував суб'єктивний та об'єктивний підходи до безсторонності, та вказав на можливість її перевірки різними способами у справі «П'єрсак проти Бельгії» від 1 жовтня 1982 року № 8692/79, що мало визначальний вплив на формування усієї практики Європейського суду з прав людини у цій сфері [9]. Рішенням Європейського суду з прав людини від 03 грудня 2019 року у справі «Паунович проти Сербії» № 54574/07 [12] було наведено основні критерії визначення неупередженості суддів, а саме: об'єктивний та суб'єктивний. Відповідно до якого за суб'єктивний критерій повинні братися до уваги особисті переконання і поведінка певного судді, тобто чи мав суддя особисту упередженість в конкретній справі. Натомість об'єктивний критерій визначає, чи дотримався суддя достатніх гарантій, що дозволяють виключити будь-який сумнів щодо його неупередженості [35].

Слід звернути увагу, що питання відводу (самовідводу) здійснюється у визначеному законом порядку ст. 40 ЦПК України. Відповідно до якої питання про відвід (самовідвід) судді:

- 1) може бути вирішено як до, так і після відкриття провадження у справі;
- 2) вирішує суд, який розглядає справу. Суд задовольняє відвід, якщо доходить висновку про його обґрунтованість;
- 3) якщо суд доходить висновку про необґрунтованість заявленого відводу і заява про такий відвід надійшла до суду за три робочі дні (або раніше) до наступного засідання, вирішення питання про відвід здійснюється суддею, який не входить до складу суду, що розглядає справу. Якщо заява про відвід судді надійшла до суду пізніше ніж за три робочі дні до наступного засідання, така заява не підлягає передачі на розгляд іншому судді, а питання про відвід судді вирішується судом, що розглядає справу;

4) якщо питання про відвід судді неможливо розглянути в суді, в якому розглядається справа, то справа для вирішення питання про відвід передається до суду відповідної інстанції, найбільш територіально наближеного до цього суду;

5) якщо на час подання заяви про відвід судді у суді здійснюють правосуддя менше трьох суддів, вирішення питання про відвід здійснюється в нарадчій кімнаті суддею, який розглядає справу чи вчиняє іншу процесуальну дію, про що виноситься ухвала;

6) питання про відвід судді Великої Палати Верховного Суду не підлягає передачі на розгляд іншому судді та розглядається Великою Палатою;

7) питання про відвід вирішується невідкладно. Вирішення питання про відвід суддею, який не входить до складу суду, здійснюється протягом двох робочих днів, але не пізніше призначеного засідання по справі. У разі розгляду заяви про відвід суддею іншого суду - не пізніше десяти днів з дня надходження заяви про відвід. Відвід, який надійшов поза межами судового засідання, розглядається судом у порядку письмового провадження;

8) вирішується питання про відвід судді без повідомлення учасників справи. За ініціативою суду питання про відвід судді може вирішуватися у судовому засіданні з повідомленням учасників справи. Неявка учасників справи у судові засідання, в якому вирішується питання про відвід судді, не перешкоджає розгляду судом питання про відвід судді;

9) питання про самовідвід судді вирішується в нарадчій кімнаті ухвалою суду, що розглядає справу;

10) за результатами розгляду суд виносить ухвалу [5].

Наслідки відводу визначені ст. 41 ЦПК України, у якій передбачено у разі задоволення заяви про відвід судді :

- якщо справа розглядається одноособово - справа розглядається у тому самому суді іншим суддею;

- якщо справа розглядається колегією суддів, справа розглядається в тому самому суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведеного судді або іншим складом суддів.

- якщо неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи, справа за розпорядженням голови суду передається до іншого суду.

За розглядом заяви про відвід суд може винести ухвалу про наступне

- задовольнити заяву про відвід;

- визнати її необґрунтованою та направити на новий розгляд;

- відмовити у задоволенні заяви про відвід.

Провівши аналіз 169 судових ухвал Деснянського районного суду м. Києва в Єдиному державному реєстрі судових рішень за період з 01.01.2018 по 25.05.2021 можна помітити наступне:

- всі рішення щодо заяви про відвід – відмовити у задоволенні відводу;

- основними причинами для відмови у задоволенні заяви про відвід є те, що в заяві не зазначено доказів про наявність обставин, які б викликали сумнів у безсторонності головуючого в справі судді; заява про відвід є необґрунтованою, оскільки викладені у ній підстави не підтверджені жодними конкретними доказами;

- найпоширенішою підставою для відводу судді є наявність обставин, що викликають сумніви в об'єктивності та неупередженості [5].

Так, наприклад в Ухвалі Деснянського районного суду м. Києва від 03.04.2019 року у справі № 754/16137/15-ц зазначено, що представник Особи 1 - Особа 2 мотивував заяву про відвід тим, що судові засідання розпочалося не в залі судового засідання, а в необладненому робочому кабінеті судді, який не мав обов'язкових атрибутів держави згідно Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (герб та прапор України), головуюча була без обов'язкових атрибутів судової влади (мантії та нагрудного знаку) [18];- те, що частіше за все таким процесуальним правом особи зловживають задля затягування розгляду справи, оскільки неможливо продовжувати розгляд справи доти, доки не

буде розглянуто заяву про відвід та не винесено ухвали за результатами розгляду заявленого відводу. Дуже прикро, що процесуальне право особи такий як відвід в даному випадку відвід судді використовуються як маніпуляція та тиск на суд, а відповідно до ч. 2 ст. 44 ЦПК України може бути визнано як зловживання процесуальними правами, які в свою чергу суперечать завданню цивільного судочинства. Слід зауважити, що заявляючи безпідставний відвід судді, особа порочить справедливий розгляд у ідеальному вигляді. Однак відповідно до чинного цивільного процесуального законодавства існує норма, яка могла б та може використовуватися судом як свого роду покарання за зловживання процесуальними правами у даному випадку – відвід судді, що дає всі підстави для застосування заходу процесуального примусу – штраф, однак суддями він не застосовується.

Можна також відмітити те що, є все-таки судді з правовою свідомістю, які дотримуються принципів цивільного судочинства та норм цивільного процесуального законодавства. Прикладом може слугувати Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі №756/14633/17-ц від 04.07.2018 року, відповідно до якої суддя-доповідач заявив про самовідвід, оскільки він вже брав участь у розгляді іншої цивільної справи, за наслідками якої в зазначеній справі ухвалено остаточне судове рішення, що мало значення для розгляду даної справи [15].

Що ж стосується позиції Верховного Суду з даного питання у цивільних справах то на даний момент таких справ немає. Однак міститься позиція Великої Палати Верховного Суду у господарській справі, де був взятий до уваги як об'єктивний, так і суб'єктивний критерій безсторонності судді.

Виходячи зі змісту Ухвали Великої Палати Верховного Суду у справі № 908/137/18 від 04.02.2020 року в якій було зазначено, що особа, яка подала заяву про відвід судді мотивувала її тим, що у докторській дисертації від 2006 року суддею був досліджений механізм процедури примусового викупу акцій міноритарних акціонерів («squeeze-out»); ставлення судді-доповідача до

міноритарних акціонерів не змінилося з 2006 року, про що свідчить публікація судді на сторінці в соціальній мережі «Facebook» та питання судді до учасників судового процесу у судовому засіданні 13 листопада 2019 року; публічні виступи судді-доповідача свідчать про те, що єдиним способом захисту прав міноритарних акціонерів може бути оскарження ціни викупу акцій [14].

Як висновок Велика Палата Верховного Суду за об'єктивним критерієм зазначила про те, що підстав для відводу даного судді не було, оскільки публічна думка судді з даного приводу не може та не є підставою для відводу, однак за суб'єктивним критерієм аби з боку стороннього спостерігача не виникали сумніви у неупередженості судді та задля зміцнення довіри громадян до суддів, які здійснюють правосуддя, відвід був задоволений.

Враховуючи вищесказане ми вважаємо, що дану позицію Великої Палати Верховного Суду можна застосовувати за аналогією не тільки у майбутніх господарських справах, а й в цивільних.

Проаналізувавши вищевикладене можна зробити низку висновків стосовно відводу (самовідводу) судді у цивільному процесі, по-перше, заява про відвід судді у цивільному процесі є перш за все правом учасників справи, а заява про самовідвід є обов'язком судді; по-друге, у ЦПК України зазначаються підстави відводу (самовідводу) судді, але не міститься визначення поняття «відвід судді», «самовідвід судді», що дає можливість особам, які не є юридично-обізнаними у неправильному розумінні та тлумаченні даних понять.; по-третє, підстави визначені ст. 36 ЦПК України містить не вичерпний перелік; вчетверте, враховуючи той факт, що дуже часто заявляється відвід судді на підставі обставин, що викликають сумніви в об'єктивності та неупередженості судді, але які саме обставини маються на увазі законодавцем дана підстава не зовсім чітко сформульована.

2.2. Повноваження судді під час розгляду справ в суді першої інстанції

Вважаємо доречним для детального розкриття даного питання, виокремити повноваження судді першої інстанції в порядку позовного, наказного та окремого провадження. Для розкриття повноважень судді першої інстанції в порядку позовного провадження, вважаємо за необхідне його розділення на такі, які наявні в ЦПК України етапи (стадії): відкриття провадження у справі; підготовче провадження; розгляд справи по суті; мирова угода (факультативна стадія); врегулювання спору за участю судді (факультативна стадія).

Слід сказати, що така стадія як відкриття провадження у справі зародилася ще в римському праві. Наприклад, у римському праві в легісакційному процесі підготовка справи до розгляду була функцією магістрата. Він мав визначити, чи підлягає захисту вимога позивача, зробити правильну юридичну кваліфікацію конкретного спору і призначити суддю. Перед магістратом сторони проголошували урочисті слова своїх вимог та заперечень, а магістрат здійснював контроль за точністю та законністю формулювань. Завершенням цієї стадії було засвідченням спору присутніми свідками [53, с. 59].

У формулярному процесі перша стадія (*ius*) відбувалася перед претором. Сторони викладали свої претензії та заперечення у вільній формі, а претор відповідно до конкретних обставин спору обирав із зазначених у своєму едикті формул позовів необхідну. Така формула мала значення наказу претора на адресу судді, в якому він закликав суддю прийняти рішення з урахуванням зазначених у формулі принципів і умов. Крім того, формула мала на меті наділити суддю (який був приватною особою) компетенцією з цієї справи [53, с. 62].

Повернувшись до реалій нашого часу відповідно до чинного національного цивільного процесуального законодавства можна зазначити після того як особа звернулася до суду першої інстанції для вирішення конфлікту з позовною заявою за захистом свого порушеного права, яка в подальшому буде передана судді наступного дня. Слід сказати, що визначення судді, який буде розглядати справу здійснюється за допомогою автоматизованої системи документообігу суду при реєстрації, тобто за принципом імовірності та вірогідності, враховуючи такі фактори (обставини): перебування суддів на лікарняному, знаходження суддів у відпустці, кількість справ, які вже знаходяться в розгляді у судді на даний час, неможливість а також існування заборони брати участь у розгляді даної справи, неможливість брати участь у розгляді справи у зв'язку з закінченням повноважень судді та інші. Видалення та внесення змін до даної бази є неможливим, тобто не допускається, окрім тих випадків, які встановлені законодавством. Таким чином, моментом виникнення повноважень судді першої інстанції виникає тоді, коли дане отримання фіксується автоматизованою системою документообігу суддею. Після чого даний суддя має своїм обов'язком встановити наступне:

- залишити дану позовну заяву без руху у разі: якщо позовна заява подана без додержання вимог, які визначені у ст. 175 та 177 ЦПК України [5], після чого суддя в п'ятиденний строк, що передбачено ст. 185 ЦПК України, повинен постановити ухвалу про залишення даної позовної заяви без руху, а також повинен зазначити, які саме недоліки наявні у даній позовній заяві та вказати строк для їх усунення, тобто визначається на розсуд судді, але який повинен становити не більше 10 днів з того моменту як була вручена дана ухвала; несплати судового збору або недоплати, суддя в даному випадку також повинен винести також ухвалу, в якій повинен зазначити точну суму судового збору або скільки потрібно доплатити (якщо подано не оригінал квитанції про сплату судового збору, а копію).

- повернути позовну в п'ятиденний строк, що передбачено ст. 185 ЦПК України заяву та постановити ухвалу про повернення даної позовної заяви з таких причин, коли: заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано; порушено правила об'єднання позовних вимог (крім випадків, в яких є підстави для застосування положень статті 188 ЦПК України); до постановлення ухвали про відкриття провадження у справі від позивача надійшла заява про врегулювання спору або заява про відкликання позовної заяви; відсутні підстави для звернення прокурора до суду в інтересах держави або для звернення до суду особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи; подана заява про розірвання шлюбу під час вагітності дружини або до досягнення дитиною одного року без дотримання вимог, встановлених Сімейним кодексом України; позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду; до заяви не додано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом [5].

- відмовити у відкритті провадження у справі та постановити ухвалу (не пізніше 5 днів з дня, коли була надіслана дана позовна заява) відповідно до ч. 1 ст. 186 ЦПК України, якщо: заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства; є таке, що набрало законної сили, рішення чи ухвала суду про закриття провадження у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, або є судовий наказ, що набрав законної сили, за тими самими вимогами; у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав; є

рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або скасував рішення третейського суду і розгляд справи в тому самому третейському суді виявився неможливим; є рішення суду іноземної держави, визнане в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав; настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено юридичну особу, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позов, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва [5];

- відкрити провадження у справі у разі протягом п'ятиденного строку (ч. 1 ст. 187 ЦПК України), якщо немає жодних підстав, які були при залишенні без руху, поверненні даної позовної заяви та відмови у відкритті провадження у справі, тобто були додержані усі вимоги, які висуваються до позовної заяви. В даному випадку суддя повинен постановити ухвалу про прийняття даної позовної заяви та про відкриття провадження у справі та обов'язково зазначити відповідно до ч. 2 ст. 187 ЦПК України наступне відомості:

- найменування суду, прізвище та ініціали судді, який відкрив провадження у справі, номер справи;

- найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб);

- предмет та підстави позову;

- за якими правилами позовного провадження (загального чи спрощеного) буде розглядатися справа;

- дата, час і місце підготовчого засідання, якщо справа буде розглядатися в порядку загального позовного провадження;

- дата, час і місце проведення судового засідання для розгляду справи по суті, якщо справа буде розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням (викликом) сторін;

- результат вирішення заяв і клопотань позивача, що надійшли разом із позовною заявою, якщо їх вирішення не потребує виклику сторін;

- строк для подання відповідачем відзиву на позов;

- строки для подання відповіді на відзив та заперечень, якщо справа буде розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження;

- строк надання пояснень третіми особами, яких було залучено при відкритті провадження у справі;

- веб-адреса сторінки на офіційному веб-порталі судової влади України в мережі Інтернет, за якою учасники справи можуть отримати інформацію щодо справи, що розглядається [5]. Слід зазначити, що серед переліку повноважень на стадії відкриття провадження у справі є наявність такого повноваження у судді першої інстанції як продовження строку для усунення зазначених недоліків в ухвалі, оскільки відповідно до ст. 127 ЦПК України [5] встановлено порядок поновлення та продовження процесуальних строків, але в переважній більшості випадків, особа повинна довести поважність причини з якої вона пропустила даний строк або просить його поновити. На практиці, зазвичай, у разі пропуску особою у загальній кількості 5 днів, суддя дає ще декілька днів, але для цього особа повинна подати заяву про поновлення даного строку та довести поважність причини пропуску даного строку, однак трапляються випадки, коли особа зловживає цим правом та затягує своїми діями розгляд справи.

Також суддя має право за клопотанням учасника справи або за вдової ініціативи об'єднати, тобто тут застосовується так званий принцип процесуальної економії часу або роз'єднати позови, однак якщо справи перебувають в одному провадженні вони не можуть бути та не підлягають

роз'єднанню. Так, відповідно до ст. 188 ЦПК України суддя може об'єднати в одне провадження декілька справ за позовами у разі:

- якщо справа стосується одно і того ж позивача до того ж самого відповідача;
- одного і того ж самого позивача, але до різних відповідачів;
- різних позивачів, але до одного і того ж самого відповідача.

При виділенні у самостійне провадження позовні вимоги повинен розглядати той суддя, який вирішив роз'єднати позовні вимоги.

Наступною стадією після відкриття провадження у справі йде підготовче провадження, яка є обов'язковою стадією загального позовного провадження, оскільки саме там передбачається в переважній більшості випадків наявність складних цивільних справ, де потрібно більш змістовно підготувати дану цивільну справу до розгляду справи по суті.

Отже, відповідно до ст. 189 ЦПК України перед суддями постає таке завдання підготовчого провадження, яке є своєрідним напрямком (орієнтиром), в якому судді та учасники повинні рухатися. Серед них:

- остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу;
- з'ясування заперечень проти позовних вимог;
- визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів;
- вирішення відводів;
- визначення порядку розгляду справи;
- вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті [5].

Таким чином, вирішення даного завдання та вирішення процедурних питань сприяє правильному та своєчасному розгляду та вирішенню цивільної справи, а також з'ясуванню наявності можливості досудового врегулювання цивільної справи.

Для розв'язання поставленого завдання підготовчого провадження для розгляду цивільної справи за правилами загального позовного провадження повинно проводитись так зване підготовче засідання. Суддя залежно від складності справи та у разі потреби вчинення певних відповідних процесуальних дій та враховуючи обставини справи зазначає на котру дату та час призначається підготовче засідання.

Згідно ч. 2 ст. 197 ЦПК України повноваженнями судді у підготовчому засіданні є: 1) оголошує склад суду, а також прізвища, імена та по батькові секретаря судового засідання, перекладача, спеціаліста, з'ясовує наявність підстав для відводів; 2) з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді; 3) у разі необхідності заслуховує уточнення позовних вимог та заперечень проти них та розглядає відповідні заяви; 4) вирішує питання про вступ у справу інших осіб, заміну неналежного відповідача, залучення співвідповідача, об'єднання справ і роз'єднання позовних вимог, прийняття зустрічного позову, якщо ці питання не були вирішені раніше; 5) може роз'яснювати учасникам справи, які обставини входять до предмета доказування, які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи; 6) з'ясовує, чи повідомили сторони про всі обставини справи, які їм відомі; 7) з'ясовує, чи надали сторони докази, на які вони посилаються у позові і відзиві, а також докази, витребувані судом чи причини їх неподання; вирішує питання про проведення огляду письмових, речових і електронних доказів у місці їх знаходження; вирішує питання про витребування додаткових доказів та визначає строки їх подання, вирішує питання про забезпечення доказів, якщо ці питання не були вирішені раніше; 8) вирішує питання про призначення експертизи, виклик у судове засідання експертів, свідків, залучення перекладача, спеціаліста; 9) за клопотанням учасників справи вирішує питання про забезпечення позову, про зустрічне забезпечення; 10) вирішує заяви та клопотання учасників справи; 11) направляє судові

доручення; 12) встановлює строки для подання відповіді на відзив та заперечення; 13) встановлює строк для подання пояснень третіми особами та відповіді учасників справи на такі пояснення; 14) встановлює строки та порядок врегулювання спору за участю судді за наявності згоди сторін на його проведення; 15) призначає справу до розгляду по суті, визначає дату, час і місце проведення судового засідання (декількох судових засідань - у разі складності справи) для розгляду справи по суті; 16) встановлює порядок з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та порядок дослідження доказів, якими вони обґрунтовуються під час розгляду справи по суті, про що зазначається в протоколі судового засідання; 17) з'ясовує розмір заявлених сторонами судових витрат; 18) вирішує питання про колегіальний розгляд справи; 19) здійснює інші дії, необхідні для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи по суті [5].

Також повноваженням суддів є відкладення підготовчого засідання, але в межах підготовчого провадження. Наприклад, якщо необхідно залучення співвідповідача, заміни неналежного відповідача (наприклад, Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 15.09.2021 року у справі №754/11200/20, де головує суддя ухвалила заміну неналежного відповідача на підставі клопотання позивача у справі [16] та інші.

Також суддя може зробити перерву у разі якщо є потреба замінити експерта, спеціаліста, перекладача; неподання доказів, що витребовуються, оскільки знаходяться у володінні особи, яка не є учасником судового процесу; витребування доказів. Як підсумок отриманих результатів які відбулися в ході підготовчого засідання повноваженням судді є постановлення ухвали або про закриття провадження у справі; залишення позовної заяви без руху; закриття провадження у справі з призначення даної справи до розгляду по суті. Також у тому випадку, якщо відповідач визнає позовні вимоги позивача суддя ухвалює рішення. Суддя ухвалює судові у таких випадках як:

- відмова від позову;

- затвердження мирової угоди;
- визнання позову відповідачем[5].

Так суд в особі суддів повинен завжди сприяти сторонам (позивачу та відповідачу) у їх примиренні, тому враховуючи той факт, що спір може бути вирішений без суду суддя повинен надати цю можливість сторонам. Дана можливість передбачається у вигляді інституту мирової угоди, порядок якого регулюється ст. 207 ЦПК України, однак варто пам'ятати, що дана угода не повинна виходити за межі предмету спору, а також вона не охоплює вирішення питань, які не входять до предмету спору. Суддя у разі виявлення бажання у сторін в укладенні мирової угоди має своїм обов'язком роз'яснити сторонам, які можуть настати правові наслідки та перевірити повноваження їхніх представників на здійснення таких дії, оскільки у разі, якщо представники позивача та відповідача не уповноважені здійснювати такі дії, то суддя зобов'язаний відмовити у затвердженні мирової угоди постановивши про це відповідну ухвалу, прикладом може слугувати Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 року у справі № 753/16296/14-ц [13]. Також суддя постановляє ухвалу про відмову в укладенні (затвердженні) мирової угоди, якщо дана мирова угода суперечить нормам закону та порушує права та законні інтереси інших осіб, а також за наявності умов, які не можуть бути здійсненими.

Нещодавно з'явився в ЦПК України новий інститут – врегулювання спору за участю судді. Даний інститут на наш погляд не є досконалим, оскільки має так звані діри, які дають можливість порочним суддям займатися корупцією. Однак ми не будемо втрачати надії та вірити в добро. Так в певній мірі дана процедура є схожою до медіації як альтернативного способу вирішення спору (конфлікту). Так, відповідно до ч. 3, 4 ст. 203 ЦПК України, під час проведення спільних нарад суддя здійснює дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору, в тому числі він може запропонувати сторонам можливі шляхи мирного врегулювання спору. А під час закритих нарад, поряд з

цими повноваженнями, суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах. А виходячи з ч. 6 ст. 203 ЦПК України законодавчо закріплено, що судді заборонено надавати сторонам юридичні поради та рекомендації.

Доречною є думка О.С. Можайкіної, яка зазначає, що врегулювання спору за участю судді за новим цивільним процесуальним законодавством України необхідно розглядати як один із видів (моделей, типів) медіації. Не дивлячись на свою специфіку та особливості проведення, цьому виду врегулювання спору властиві основні ознаки медіаційної процедури. Вбачається, що закономірним результатом розвитку цивільного процесуального законодавства є поява судової медіації (врегулювання спору за участю судді) [49, с. 179]. Варто зазначити, що на практиці судді нечасто з'ясовують в учасників справи про те, чи бажають вони звернутися до суду за процедурою врегулювання спору за участю судді, таким чином обмежують учасників в реалізації їхнього права. Тому ми вважаємо, що законодавцем повинно бути зазначено, що це обов'язок судді з'ясувати про наявність бажання учасників для застосування даної процедури, а чи хочуть вони цього чи ні, вирішувати їм. Також ми вважаємо аби цей інститут цивільного процесуального права працював для цього потрібно, щоб у суддів були необхідні навички та техніки (наприклад, активне слухання, невербальна комунікація, постановка запитань, перефразування, робота з емоціями), які наявні у медіатора.

Дуже правильним є твердження О. Шаповалової стосовно того, що Законодавством України про судоустрій та статус суддів не передбачено, що медіація належить до напрямків діяльності судді. Але це не означає, що певні елементи процедури медіації не можуть застосовуватись суддями [47, с. 396-396].

Розгляд справи по суті – це така стадія цивільного процесу, яка охоплює в собі велику кількість процесуальних дій. Вона складається з таких етапів: відкриття судового засідання (суддя відкриває дане судове засідання та починає

розгляд справи про, що робить оголошення); з'ясування обставин справи (суддя заслуховує позиції сторін їхні вимоги, підстави на які посилаються сторони при зазначені позовних вимог, заперечення, докази якими вони обгрутовують свої вимоги) та дослідження доказів (суддя повинен дослідити докази у справі, ознайомитися та оглянути такі докази: речові, електронні, письмові, висновки експертів, показання свідків, письмові пояснення, які наявні в заявах по суті (позовна заява, відзив на позовну заяву, відповідь на відзив, заперечення тощо); судові дебати (суддя надає право кожній стороні право заключного слова, тривалість виступу встановлюється суддею, суддя під час промови може зупинити промовця у разі, якщо промовець почне виходити за межі, повторю сказане раніше, а також перевищує час який йому був наданий для заключного слова; суддя може дозволити промовцям за наявності у них бажання перекидуватися репліками між собою) та ухвалення рішення (суддя не має права на розголошення інформації стосовно обговорення вирішення даної справи у так званій нарадчій кімнаті (на практиці нарадчою кімнатою де суддя повинен ухвалити рішення є його кабінет, але на час, коли він повинен начебто вийти до нарадчої кімнати він просить вийти з даного приміщення усіх присутніх осіб).

Влучним є твердження М. В. Вербіцької, відповідно до якого, наказне провадження – це самостійний, спрощений вид провадження в цивільному процесі, застосування якого обумовлене правовою природою матеріально-правових вимог стягувача, їх безспірністю, а також достовірністю письмових документів, що підтверджують ці вимоги [24, с. 3]. Перелік справ, які розглядаються в порядку наказного провадження визначені ст. 161 ЦПК України. Особливості стосовно розгляду справ у порядку наказного провадження зазначені в другому розділі ЦПК України. Також М. В. Вербіцька наказне провадження поділяє на 4 етапи: 1) відкриття наказного провадження (прийняття судом заяви про видачу судового наказу); 2) видача судового наказу та набрання ним законної сили; 3) скасування судового наказу; 4) виконання судового наказу [24, с. 5].

Таким чином на кожному з цих етапів у судді є повноваження, які він повинен виконати. Так повноваженнями судді при відкритті наказного провадження є прийняття даної заяви про видачу судового наказу (повноваження судді аналогічні тим, які стосуються позовної заяви); здійснити перевірку заяви на факт дотримання, тобто відповідності зазначених вимог встановлених ст. 161, 163 ЦПК України (серед повноважень судді є: прийняття заяви; залишення без руху для усунення певних недоліків; повернення заяви; відмова у прийнятті заяви); видає судовий наказ або відмовляє у видачі судового наказу про, що постановляє ухвалу. Відповідна процедура наявна у позовному провадженні. Слід зазначити, що судовий наказ на відміну від інших рішень, які виносить (постановляє) суд в особі судді не оскаржується в апеляційному порядку, натомість він може бути скасований, якщо боржник реалізує своє право подавши відповідну заяву про скасування судового наказу на протязі 15 днів після вручення копії судового наказу відповідно до форми та вимог визначених ст. 170 ЦПК України.

Таким чином можна прийти до висновку, що повноваження судді в порядку наказного провадження є в переважній більшості випадків формалізовані, тобто містить сталий алгоритм дій – перевірка заяв про видачу судового наказу та заяв про скасування судового наказу на дотримання та відповідності вимог встановлених у ЦПК України та видача судових наказів. Враховуючи це дані функції можна було передати або до органів нотаріату або застосовувати до таких справ електронний суд. В свою чергу це б зменшило навантаження на суддів, однак для цього потрібно розробити нескладний (простий), швидкий та дієвий механізм.

М. М. Ясинок пропонує розглядати окреме провадження як об'єднання різнопредметних справ непозовного характеру, в яких законодавцем заздалегідь передбачені процесуальні правовідносини, які урегульовано нормами процесуального та матеріального права, і які являють собою процесуальний стандарт із встановлення юридичних фактів, з якими пов'язується виникнення,

зміна, припинення чи охорона особистих майнових чи немайнових прав та інтересів особи [77, с. 8].

Так, згідно ч. 1 ст. 293 ЦПК України окреме провадження - це вид неპозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав [5]. Перелік справ, що розглядаються в порядку окремого провадження визначені ч. 2-3 ст. 293 ЦПК України.

В.В. Комаров визначає сутність окремого провадження за предметом судового розгляду та об'єктом судового захисту те, що в ньому відсутній спір про право, об'єктом судового захисту є перш за все охоронюваний законом інтерес, а предметом судової діяльності – встановлення певних юридичних фактів та станів із метою подальшого здійснення заінтересованими особами суб'єктивних прав, а також специфічна судова процедура. Об'єктом судового захисту в окремому провадженні можуть бути також і неоспорювані суб'єктивні права фізичних, юридичних осіб або держави [41, с. 32].

Таким чином, перед суддею завдання, яке на наш погляд не зовсім притаманне судді в класичному розумінні – встановлення безспірних фактів, а не спору про право. Серед повноважень судді суду першої інстанції в порядку окремого провадження є те, що суддя за своєю власною ініціативою може витребувати необхідні докази для з'ясування обставин справи для повного та всебічного розгляду справи.

2.3. Повноваження суддів в апеляційній та касаційній інстанціях у цивільному процесі

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» в статті 27 надає перелік повноважень суддів апеляційного суду такі як:

- 1) здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом
- 2) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, інформує про результати узагальнення судової практики відповідні місцеві суди, Верховний Суд;
- 3) надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства;
- 4) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Такі автори як А.В. Андрушко, С.С. Бичкова, К.В. Гусаров, А.І. Дрішлюк, О.М. Трач, С.І. Чернооченко визначали повноваження суду апеляційної інстанції як сукупність його прав і обов'язків, пов'язаних із застосуванням процесуально-правових наслідків щодо рішень і ухвал суду першої інстанції, які розглядаються в апеляційному порядку [40, с. 101].

Аналізуючи повноваження суддів апеляційної інстанції в порівнянні з повноваженнями суддів першої інстанції слід зробити висновок, що судді апеляційної інстанції лише виконують на підставі закону перевірку законності та обгрунтованості судових рішень першої інстанції, а також те, щоб не було порушено норми матеріального та процесуального права.

Так повноваження суддів суду апеляційної інстанції визначаються ст. 374 ЦПК України, розглянувши апеляційну скаргу суд апеляційної інстанції в особі суддів має право:

- залишити судові рішення без змін, а скаргу без задоволення (у разі якщо суддею першої інстанції було застосовано правильно норми матеріального та процесуального права);

- скасувати судове рішення повністю або частково і ухвалити у відповідній частині нове рішення або змінити рішення (у разі якщо суддею було неправильно застосовано норми матеріального чи порушено норми процесуального права, неповнота з'ясування суддею відомостей (обставин) які, мають вагоме значення для справи, обставини які мають вагоме значення є такими що недоведеними);

- визнати нечинним судове рішення суду першої інстанції повністю або частково у передбачених ЦПК України випадках і закрити провадження у справі у відповідній частині;

- скасувати судове рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково;

- скасувати судове рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю;

- скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції.

Повноваження суду апеляційної інстанції при перегляді ухвали суду першої інстанції – це сукупність його прав на здійснення встановлених законом процесуальних дій щодо ухвали, яка не набрала законної сили і є предметом перевірки за апеляційною скаргою [29, с. 40];

- скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і прийняти постанову про направлення справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю;

- у передбачених ЦПК України випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в п. 1-7 ч. 1 ст. 374 ЦПК України. Дане повноваження може бути наявним у разі подання апеляційної скарги одним із учасників справи у тому випадку, якщо судді апеляційної інстанції вирішили справу за відсутності такого учасника справи, дане твердження впливає з ч. 1 ст. 381, п. 3 ч. 1 ст. 382 ЦПК України.

Серед повноважень суддів касаційної інстанції, яка є екстраординарною немає такого, як розгляд справи по суті. Основне завдання яке стоїть перед суддями касаційної інстанції – це єдність судової практики. Вони не вирішують справу з самого початку, а лише перевіряють на правильність, законність рішення суддів попередніх інстанцій, чи суддями були правильно застосовано норми матеріального права чи не порушено норми процесуального та матеріального права. Касаційний суд в особі суддів здійснює гармонізацію права, тлумачить правові норми, але ніяк не розглядає справу по суті та не встановлює обставини справи.

Крім того, що касаційний суд знаходиться на вершині судової піраміди, він, порівняно з іншими судовими інстанціями, має певні особливості. По-перше, він один у кожній державі, це також єдиний суд, повноважний здійснювати перегляд рішень усіх судів. Це пояснюється тим, що кінцевою метою діяльності суду касаційної інстанції є «уніфікація правових норм», тобто створення єдиних принципів їх тлумачення на всій території держави. Ця єдність обумовлює однорідне тлумачення правових норм, а отже, формування принципів, які будуть основоположними для всіх судових органів. Єдність і одноманітність – ось дві умови, які визнаються запорукою справедливого та неупередженого правосуддя [36, с. 135].

Ключовою компетенцією суддів Верховного Суду, окрім здійснення правосуддя, є забезпечення єдності судової практики, що, у свою чергу, гарантує стабільність правового регулювання, об'єктивність та прогнозованість правосуддя. Функцію забезпечення єдності судової практики. Верховний Суд здійснює шляхом формування правових висновків (позицій) внаслідок казуального тлумачення норм права при розгляді конкретних справ [58].

Постанови касаційного суду є не тільки джерелом права (є обов'язковими для застосування судами першої та апеляційної інстанцій), але і мають бути своєрідним посібником із формулювання правових висновків. Де наводяться, окрім формально-юридичних аргументів на підтвердження чи спростування

доводів касаційної скарги, але і застосування інших інструментів правничої герменевтики, які пояснюють логіку і алгоритм ухвалення рішення касаційним судом. Такий підхід опосередковано сприятиме забезпеченню єдності та сталості судової практики, оскільки окрім результату вирішення спору та формулювання правового висновку, важливими є і застосовані підходи, які уможливили такий результат (правовий висновок) [59].

Відповідно до статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Верховний Суд в особі суддів:

- 1) здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом;
- 2) здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;
- 3) надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою;
- 4) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;
- 5) звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України;
- 6) забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом;
- 7) забезпечує апеляційні та місцеві суди методичною інформацією з питань правозастосування;

8) здійснює інші повноваження, визначені законом [6].

Частиною 2 статтею 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» надано перелік повноважень судді Верховного Суду :

- 1) здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом;
- 2) бере участь у розгляді питань, що виносяться на засідання Пленуму Верховного Суду;
- 3) аналізує судову практику, бере участь у її узагальненні;
- 4) бере участь у розгляді питань, що виносяться на збори суддів відповідного касаційного суду, та здійснює інші повноваження, визначені законом [6].

Таким чином, серед повноважень суддів касаційної інстанції, яка є екстраординарною немає такого, як розгляд справи по суті на відміну від судді суду першої інстанції, в яких це повноваження є в наявності. Натомість повноваження суддів касаційної інстанції спрямовані саме на єдність судової практики, оскільки вони здійснюють гармонізацію права та тлумачать правові норми. Аналізуючи повноваження суддів апеляційної інстанції в порівнянні з повноваженнями суддів першої інстанції слід зробити висновок, що судді апеляційної інстанції лише виконують на підставі закону перевірку законності та обґрунтованості судових рішень першої інстанції, а також те, щоб не було порушено норми матеріального та процесуального права. Однак при порівнянні повноважень суддів апеляційної інстанції з повноваженнями суддів касаційної інстанції можна прийти до висновку, що обсяг повноважень суддів касаційної інстанції є значно ширшим, оскільки вони не лише перевіряють судові рішення суду першої інстанції та суду апеляційної інстанції на відповідність законності та обґрунтованості, перевіряють правильність застосування норм матеріального та порушення норм процесуального права, а також сприяють гармонізації права та забезпеченню сталості та єдності судової практики.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Здійснивши дослідження щодо правового статусу суддів у цивільному процесі на підставі викладеного у випускній кваліфікаційній роботі матеріалу, можна зробити наступні висновки:

1. Поняття «правовий статус суддів» слід визначати як універсальну юридичну категорію, яка визначає міру можливої поведінки, свободи, яка є характерною для суддів. Дана категорія визначає місце даного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин в судовій гілці влади, а набуття правового статусу суддів окреслює їх права, обов'язки, гарантії, принципи, порядок притягнення до юридичної відповідальності, тобто специфічні особливості даного статусу, які закріплені юридично в національному законодавстві.

Ознаками правового статусу суддів є: універсальність; наявність прав та обов'язків для здійснення правосуддя; юридичне закріплення даного статусу суб'єкта цивільних процесуальних відносин у національному законодавстві; місце та роль даного суб'єкта в судовій гілці влади та в системі суспільних правовідносин; неможливість передавання чи делегування даного статусу іншим суб'єктам (особам).

Зміст правового статусу суддів складається з таких елементів як правосуб'єктність (правоздатність, дієздатність та деліктоздатність), права, обов'язки, гарантії, а також функцій наявність яких є забезпеченням здійснення незалежного, справедливого та неупередженого розгляду справи при здійсненні правосуддя.

2. В літературі права судді іменують службовими, дане твердження є хибним, оскільки судді не є державними службовцями. Так серед переліку органів, посад, які відносяться до державних службовців у відповідності до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про державну службу» суддів немає. Доцільно іменувати відповідні права не службовими, а посадовими, оскільки це пов'язано з

посадою, а саме – посади судді або статусні, оскільки пов'язано з набуттям особливого статусу – статусу судді, те ж саме відноситься і до їхніх обов'язків. Під посадовими правами судді мається на увазі міра можливої (допустимої) поведінки особи, яка набула статусу судді як носія судової гілки влади. Наявність посадових прав судді у особи пов'язано з настанням юридичного факту – призначенням відповідної особи на посаду судді.

Посадові (статусні) обов'язки судді – це вид та міра обов'язкової (необхідної) поведінки суб'єкта, який є носієм судової гілки влади, які в свою чергу є законодавчо визначеними та сприяють забезпеченню реалізації інтересів суб'єктів, які виникаються між суддями та суб'єктами, з якими він вступає в правовідносини при виконанні (здійсненні) функції правосуддя. В свою чергу сукупність прав та обов'язків судді утворюють таку категорію як повноваження без яких неможливо здійснити правосуддя. Судді можуть нести не лише дисциплінарну відповідальність а й інші види юридичної відповідальності в тому числі й цивільно-правову, кримінальну та адміністративну.

3. Правосуб'єктність судді відноситься до спеціального виду правосуб'єктності, складається з правоздатності (спеціальної), дієздатності та деліктоздатності. Без наявності у особи, що має намір стати носієм судової гілки влади в державі правосуб'єктності неможливо володіти правовим статусом судді. Правосуб'єктність визначає чи відповідає дана особа посаді судді, оскільки від цього залежить вирішення поставлених перед суддею завдань, що в подальшому може вплинути на професійний авторитет та авторитет судової влади.

4. При визначенні поняття відвід (самовідвід) судді у цивільному процесі потрібно виходити з таких положень, по-перше, заява про відвід судді у цивільному процесі є перш за все правом учасників справи, а заява про самовідвід є обов'язком судді; по-друге, у ЦПК України зазначаються підстави відводу (самовідводу) судді, але не міститься визначення поняття «відвід

судді», «самовідвід судді», що дає можливість особам, які не є юридично-обізнаними у неправильному розумінні та тлумаченні даних понять.; по-третє, підстави визначені ст. 36 ЦПК України містить не вичерпний перелік; вчетверте, враховуючи той факт, що дуже часто заявляється відвід судді на підставі обставин, що викликають сумніви в об'єктивності та неупередженості судді, але які саме обставини маються на увазі законодавцем дана підстава не зовсім чітко сформульована.

5. Дослідивши повноваження суддів суду першої інстанції на стадіях позовного провадження таких як: відкриття провадження у справі; підготовче провадження; розгляд справи по суті; мирова угода як факультативна стадія; врегулювання спору за участю судді як факультативна стадія в порівнянні з повноваженнями суддів суду апеляційної інстанції та суддів касаційної інстанції можна з впевненістю сказати, що у них значно більший перелік повноважень а також те що вони виконують найскладнішу частину тобто виконують дуже кропітку роботу (наприклад з'ясовують позиції сторін справи (позивача та відповідача, а також за наявності повноважень і їхніх представників, які представляють їхні інтереси, досліджують та оцінюють докази і т.д.), тобто виконують основну роботу, а лише потім на основі всіх отриманих результатів в ході розгляду справи по суті виносять судове рішення. Лише судді суду першої інстанції оцінюють докази за власним переконанням, тобто у них наявні так звані дискреційні повноваження. Повноваження судді в порядку наказного провадження є в переважній більшості випадків формалізовані, тобто містить сталий алгоритм дій – перевірка заяв про видачу судового наказу та заяв про скасування судового наказу на дотримання та відповідності вимог встановлених у ЦПК України та видача судових наказів. Враховуючи це дані функції можна було передати або до органів нотаріату або застосовувати до таких справ електронний суд. В свою чергу це б зменшило навантаження на суддів, однак для цього потрібно розробити нескладний (простий), швидкий та дієвий механізм. При розгляді справи в порядку

окремого провадження перед суддею завдання, яке на наш погляд не зовсім притаманне судді в класичному розумінні – встановлення безспірних фактів, а не спору про право. Серед повноважень судді суду першої інстанції в порядку окремого провадження є те, що суддя за своєю власною ініціативою може витребувати необхідні докази для з'ясування обставин справи для повного та всебічного розгляду справи.

6. Повноваження суддів апеляційної інстанції в порівнянні з повноваженнями суддів першої інстанції лише виконують на підставі закону перевірку законності та обґрунтованості судових рішень першої інстанції, а також те, щоб не було порушено норми матеріального та процесуального права, вони не оцінюють та не досліджують докази, тобто у них немає такого завдання розглядати справу з самого початку. Серед повноважень суддів касаційної інстанції, яка є екстраординарною немає такого, як розгляд справи по суті. Основне завдання яке стоїть перед суддями касаційної інстанції – це єдність судової практики. Вони не вирішують справу з самого початку, а лише перевіряють на правильність, законність рішення суддів попередніх інстанцій, чи суддями були правильно застосовано норми матеріального права чи не порушено норми процесуального та матеріального права. Касаційний суд в особі суддів здійснює гармонізацію права, тлумачить правові норми, але ніяк не розглядає справу по суті та не встановлює обставини справи.

З метою удосконалення чинного національного законодавства України щодо відводу (самовідводу) судді та правового статусу судді пропонується внести наступні **зміни та доповнення** до деяких законодавчих актів України, а саме:

– внести зміни до ст. 36 ЦПК України, змінивши назву статті «Підстави для відводу (самовідводу) судді» на «Поняття та підстави відводу (самовідводу) судді» та відповідні зміни закріпити у вказаній статті;

– доповнити ч. 1 ст. 36 ЦПК України п. 6 виклавши його в такій редакції: «є автором наукової праці (дисертації, автореферату дисертації, статті), якщо

розгляд справи стосується того ж самого розглянутого питання в науковій праці автором, якої є даний суддя»;

– доповнити ч. 3 ст. 39 ЦПК України новим реченням такого змісту «Заява про відвід повинна містити докази на підтвердження підстави даної заяви»;

– доповнити ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» ч. 3 та закріпити поняття правовий статус суддів виклавши його в такій редакції: «це універсальна юридична категорія, яка визначає та законодавчо закріплює права, обов'язки, гарантії, принципи, функції, порядок притягнення до юридичної відповідальності»;

– внести зміни до ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», змінивши назву статті «Статус судді» на «Правовий статус судді» та відповідні зміни закріпити у вказаній статті.

Зазначені пропозиції стосовно правового регулювання відводу (самовідводу) судді у цивільному процесі та правового статусу суддів можуть бути імплементовані до законодавства України, а також можуть використовуватись у правозастосовній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/conv#n4768>. (дата звернення: 10.11.2021).
2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (дата звернення: 10.11.2021).
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/conv#Text. (дата звернення: 10.11.2021).
4. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67/conv#o1. (дата звернення: 10.11.2021).
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. № 1618-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top>. (дата звернення: 10.11.2021).
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016. № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top>. (дата звернення: 10.04.2021).
7. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/conv#n1066>. (дата звернення: 10.11.2021).
8. Кодекс суддівської етики : затверджено XI (черговим) зїздом суддів України від 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>. (дата звернення: 10.11.2021).
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «П'єрсак проти Бельгії» (Piersack v. Belgium) від 01.10.1982. URL:

<http://www.echr.ru/documents/doc/2461430/2461430.htm>. (дата звернення: 10.11.2021).

10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гаусшильдт проти Королівства Данії» (Hauschildt v. Denmark) від 24.05.1989. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=431>. (дата звернення: 10.11.2021).

11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мироненко і Мартенко проти України» (Mironenko and Martenko v. Ukraine) від 10.12.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_567#Text/. (дата звернення: 10.11.2021).

12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Паунович проти Сербії» (Paunović v. Serbia) від 03.12.2019. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-paunovich-proti-serbi%D1%97-2/>. (дата звернення: 10.11.2021).

13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30.09.2020 року у справі № 753/16296/14-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/92566561>. (дата звернення 01.11.2021).

14. Ухвала Великої Палати Верховного Суду у справі № 908/137/18 від 04.02.2020. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87485407>. (дата звернення: 10.11.2021).

15. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04.07.2018 року у справі №756/14633/17-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/75149268>. (дата звернення: 10.11.2021).

16. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 15.09.2021 року у справі № 754/11200/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/99603935>. (дата звернення: 15.10.2021).

17. Рішення Голопристанського районного суду Херсонської області від 16.06.2017 року у справі № 654/1528/17. Єдиний державний реєстр судових

рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67363091>. (дата звернення: 10.11.2021).

18. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 03.04.2019 року у справі №754/16137/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80973797>. (дата звернення: 10.11.2021).

19. Апалькова І. С., Яніцька І. А. Зарубіжний досвід правового регламентування права апеляційного оскарження судових рішень у цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 71-75.

20. Бабич О. М. Відвід судді в цивільному процесі. *Сучасна цивілістика* : Матеріали 9-ої Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Одеса, 28 березня 2014 р.). Одеса. 2014 . 516 с. С. 293-296.

21. Бублик, Н., Т. Ленкова. Особливості юридичної відповідальності суддів в Україні. *InterConf*. вип. 34. 2020. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/5561/5531>. (дата звернення: 10.11.2021).

22. Василів С. Суд – обов’язковий суб’єкт цивільних процесуальних правовідносин: питання цивільної юрисдикції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. Т.7. №1. С.127-133.

23. Великий тлумачник словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/ Укладач та гол. редактор В.Т. Бусел. К.: Ірпінь. ВТФ «Перун». 2005. 1728 с.

24. Вербіцька М. В. Наказне провадження у цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2011. 19 с.

25. ВП ВС визнала законним звільнення судді за допущені свідомі та навмисні порушення. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/vp-vs-viznala-zakonnim-zviltrennya-suddi-za-dopushcheni-svidomi-ta-navmisni-porushennya.html>. (дата звернення: 10.11.2021).

26. Гарієвська М. Б. Окремі аспекти відводу судді у цивільному процесі. *Приватне право і підприємництво*. 2017. Вип. 17. С. 56-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prip_2017_17_14. (дата звернення: 10.11.2021).
27. Гіда Є.О. Теорія держави та права. Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
28. Глибіна Г. М. Сутність адміністративно-правового статусу політичних партій в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 1. С. 39-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2011_1_10. (дата звернення: 10.11.2021).
29. Гнатенко А.В., Луспеник Д.Д. Повноваження апеляційного суду при перегляді рішення суду: теоретичні та практичні спірні питання. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 12. С. 40.
30. Гончаренко О.В. Актуальні питання притягнення суддів до відповідальності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1. С. 77-92.
31. Гасс Ш. Деякі спостереження щодо незалежності суду, як вона презентована у міжнародних документах та досвіді. *Вісник Центру суддівських студій*. 2007. № 10. С. 25–32.
32. Декаленко В. С. Особливості правового статусу посадових осіб судів України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 137-140.
33. Дяченко С. В., Яворська О. М. Проблемні аспекти функціонування інституту відводу (самовідводу) судді у цивільному процесі. *Приватне та публічне право*. 2019. № 4. С.56-59.
34. Єгорова В. С. Гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції. *Вісник НТУУ «КПІ» Право*. 2012. № 1(13) (2012). С. 1-5. URL: <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/123433/118168>. (дата звернення: 10.11.2021).
35. ЄСПЛ навів основні критерії відсутності упередженості судді. URL: https://zib.com.ua/ua/140651/espl_naviv_osnovni_kriterii_vidsutnosti_uperedzhenosti_suddi.html. (дата звернення: 10.11.2021).

36. Заварза Т. В. Порівняльний цивільний процес : навчально-методичний посібник / Т. В. Заварза, С. М. Бервено, Л. В. Новікова, К. М. Тоцька. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 156 с.
37. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за заг. ред. М. В. Цвіка. Харків: Право, 2011. 584 с.
38. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс. О.В. Зайчук та ін.; ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер. 2008. 685 с.
39. Зозуля І. В. Відвід (самовідвід) в законодавстві України. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 19 черв. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 91-94
40. Гліюпол І. М. Повноваження суду апеляційної інстанції за цивільним процесуальним законодавством України. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2019. №3, С.100-113. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/3_2019/12.pdf. (дата звернення : 10.11.2021)
41. Комаров В. В. Окреме провадження : монографія / В. В. Комаров, Г. О. Світлична, І. В. Удальцова; за ред. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 312 с.
42. Костюк В. Л. Проблеми визначення правосуб'єктності у загальній теорії права. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 14–19.
43. Кравчук В. М. Структурні елементи конституційно-правового статусу суддів в Україні: інформаційний аспект. *Правова інформатика*. 2011. Вип. 3-4(31). С. 103–107. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/11kvmuia.pdf>. (дата звернення : 10.11.2021).
44. Кравчук В. М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні: дисертація ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2020. 507 с.

45. Луспеник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Харків : Харків юрид. 2006. 480 с.
46. Марочкін І. Є. Концептуальні основи статусу суддів України. Питання удосконалення судової системи України: Матер. наук.-практ. конференції / Ред. кол.: Ю. В. Баулін та ін. Харків, 2007. С. 19-22.
47. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник [Електронний ресурс] / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.] ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с. URL:<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12406/61256519.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (дата звернення: 01.11.2021).
48. Мелех Л. В. Тракткування юридичної відповідальності суддів в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Вип. 3. С. 177-184.
49. Можайкіна О. С. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 174 – 180. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2018/02\(97\)/19.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2018/02(97)/19.pdf). (дата звернення: 10.11.2021).
50. Москвич Л.М., Іваницький С.О., Русанова І.О. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних) ; за заг. ред. І.Є. Марочкіна : монографія. Харків : «Фінн», 2009. 488 с.
51. Москвич Л. М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2003. 20 с.
52. Організація судових та правоохоронних органів: підручник / І.Є. Марочкін, Н.В. Сібільова, В.П. Тихий та ін. За ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової. Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. 528 с.
53. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х. : Право, 2008. 224 с.

54. Панталієнко П. В. Деякі особливості правового статусу суддів України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право»*. 2011. Вип. 165 частина 2. С. 245-251.
55. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.
56. Петренко І. В. Характеристика юридичних гарантій діяльності суддів. *Форум права*. 2017. №5. С. 305-310. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1204227>. (дата звернення: 10.11.2021).
57. Популярна юридична енциклопедія. В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.) та ін.. К.: Юрінком Інтер. 2002. 528 с.
58. Правовий висновок касаційного суду як інструмент забезпечення сталості та єдності судової практики. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/195911-pravoviy-visnovok-kasatsiynogo-sudu-yak-instrument-zabezpechennya-stalosti-ta-yednosti-sudovoyi-praktiki>. (дата звернення: 10.11.2021).
59. Правові висновки касаційного суду: *inter praeteritum et futurum*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1036653/>. (дата звернення: 10.11.2021).
60. Савенко М. Д. Незалежність суддів та її правове забезпечення. / *Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30-31 березня 2005 р. м. Харків* / Редкол.: В.В.Сташис (голов, ред.) та ін. Х.; К.: ЦНТ «Гопак», 2006. С. 98-110.
61. Сенік С. В. Відвід судді у цивільному процесі. *Правове життя сучасної України* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С. В. Ківалова (Одеса, 16-17 травня 2014 р.). Т. 1. 2014. С. 369-370.
62. Січевлюк В. А. Еволюція категорії «правова суб'єктність» (теоретико-прикладні засади): монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2020. 462 с.

63. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 664 с.
64. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. О.Ф. Скакун. К. : Правова єдність. 2013. 524 с.
65. Скоромний Ярослав. Тракткування юридичної відповідальності суддів в Україні. *Traectoria Nauki = Path of Science*. 2020. № 9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/traktuvannya-yuridichnoyi-vidpovidalnosti-suddiv-v-ukrayini>. (дата звернення: 10.11.2021).
66. Соколова В. В. Узагальнення практики розгляду судами питань відводу та самовідводу у цивільному судочинстві. *Судова апеляція*. 2017. № 4. С. 111-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suar_2017_4_15. (дата звернення: 10.11.2021).
67. Судова влада: монографія / за заг. ред. І.Є. Марочкіна. Харків, 2015. 792 с.
68. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
69. Федоренко В. Л. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції . *Часопис Київського університету права*. 2005. № 3. С. 63 – 69.
70. Хотинська-Нор О. З. Етика судді та свобода вираження ним думки в контексті рішень Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С.284-289.
71. Цивільний процес (загальна частина) : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. / кол. авт. ; кер. авт. кол. к.ю.н., доц. А.В. Коваленко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. – 192 с.
72. Цувіна Т. А. Незалежність суду як елемент права на суд у цивільному судочинстві. *Юрист України*. 2014. № 2. С. 101–109.

73. Шевчук А. О. Правовий статус професійного судді. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 268-271.
74. Шемшученко Ю. С. Юридичний словник-довідник; за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Феміна, 1996. 696 с.
75. Юревич І. В. Деякі аспекти єдності правового статусу професійних суддів в Україні. *Форум права*. 2013. № 2. С. 633–639. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_2_99. (дата звернення: 10.11.2021).
76. Ясинок М. М. Інститут відводу – яким йому бути. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 6. С. 46–51.
77. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теорія та практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / М. М. Ясинок; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». О., 2011. 36 с.